

ЗАПОРОЗЬКА СІЧ І ФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ СУДУ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

Українську державу середини ХУІ ст. з точки зору формування в ній правових відносин та органів суду по праву можна вважати послідовницею Запорозької Січі. Державні інституції, в тому числі судові органи, що створювались і функціонували в цій "християнській козацькій республіці" в свою чергу були генетичними послідовниками державотворчих традицій, що йшли з часів Київської Русі, послідувачих Галицько-Волинського, Київського та інших українських князівств. Важливість збереження таких рис української державності як судові органи, широкої палітри правових відносин на терені Запорозької Січі обумовлювалась тим, що з другої половини ХУ ст. з остаточною ліквідацією удільного ладу українських князівств на території України стали утворюватись державні структури тих держав до складу яких входили українські землі /ЕКУ, Королівства Польського, після 1569р. – Речі Посполитої, Угорщини, Молдавії/. Незважаючи і на те, що уряд Речі Посполитої вбачав у козаках своїх підданих, а з середини ХУІ ст. на Запорожжя формально поширилась влада українських гетьманів і зверхність російського царя в межах т.з. вольностей все ж були створені і функціонували не тільки українське військо, а й своєрідні правові відносини.

Теоретичною основою діяльності судових органів в Запорозькій Січі були віковічні традиції, положення звичаєвого права українського народу. В початковий період історії українського козацтва в куренях козаки спираючись на свій попередній досвід встановлювали певні норми суспільного життя, виробляли відповідний правовий світогляд, чинили часом відмінне в конкретних проявах, але спільне в його основних рисах судочинство. Це перш за все було обумовлено спільністю рис правового життя на українських /Волинь, Київщина, Брацлавщина/ та сусідніх білоруських землях /Пінщина, Берестейщина, Слоніщина і ін/, населення яких стало основним джерелом формування українського козацтва. Документальні матеріали ХУ-ХУІ ст. свідчать про високий рівень правової свідомості українських

і білоруських селян-общинників, не кажучи вже про землян і бояр /останніх значна частина дослідників вважає основним джерелом формування козацтва до кінця ХУІ ст./, які брали активну участь в розв'язанні різних майнових конфліктів, вирішенні кримінальних справ, знали до тонкощів положення копного судочинства і з знанням справи виступали на копах, використовуючи не тільки звичаєве право, а й статuti і судебники узаконені феодальною державою.

Незважаючи на відсутність загального зводу законів у Січі і знання основних правових положень козаками, все ж певні його сторони отримували письмове оформлення. В 1762 р. тут було "зділано писменное и круговое обязательство впредь в войске запорожском всегда содержать и сохранять ненарушимо утвержденные прежним войсковым приговором добрые порядки, а именно искорененного воровства к умножению не допускать". В 1764р на Січі, з метою боротьби із злочинністю було ухвалено інші письмові положення, що посилювали відповідальність за крадіжки та збереження краденого, вводилась заборона брати винних на поруки і навіть в кошового забиралось право помилування злочинців. Подібний список можна було б продовжити. Але тут важливо відмітити те що в Запорозькій Січі звичаєве право збереглося не тільки в пам'яті козаків, але й було зафіксовано в письмовій формі певною мірою пристосовувалось до місцевих умов. Причому не слід ігнорувати і такий аспект проблеми, як литовський, польський, російський, татаро-турецький вплив на певні сторони січового судочинства, зокрема на систему покарань і т.п.

Вища судова влада на Запорозжі належала кошовому отаману, що впливало з його верховної влади над усім військом запорозьким, хоча офіційним суддею був військовий суддя. В куренях судові справи розглядали курінні отамани. Певні судові функції в Запорозькій Січі виконували військовий писар, осавул і довш. Деякі судові справи могли розглядатись на зборах всього Коша.

Створена на Запорозжі система судочинства справляла істотний вплив на формування судових органів в Українській державі, що виникла в роки Визвольної війни середини ХУІІ ст. Адже козаки прагнули поширити січові правові відносини не тільки на все

Запорожжя, а й на інші українські землі. В тогочасних документах містяться численні згадки про те, що козаки в містах і селах України "мають своїх гетьманів і різні форми власного правосуддя" / 1609 р./, що вони "не несуть відповідальності перед жодним судом, крім суду тих отаманів, яких вони самі собі встановили, обравши власних суддів і старшин" /1613 р./. Причому ці процеси відбувались повсюди на Брацлавщині, Волині, Київщині, Поділлі, Чернігівщині.

Певний вплив січового судочинства на формування правових відносин і органів суду в Українській державі відзначався і в останні часи існування Запорозької Січі. Цей період характеризувався на Україні переплетінням існуючих судових органів і рис січового судочинства. Зокрема, з 1734 р. Січ підпорядковувалась вже Київському генерал-губернатору, а з 1750 р. гетьманській адміністрації. Прерогативою гетьмана в даний період стає військовий суд з кримінальних справ. З 1755 р. гетьманська адміністрація вже вимагала від старшини передачі до Генерального суду / в Глухові/ усіх без винятку запорозьких козаків, які брали участь у гайдамацькому русі.

Таким чином, в період існування Запорозької Січі /XVI-XVIII ст./ в ній склались певна система судових органів і практика січового судочинства, що грало важливу роль в збереженні етнічної самобутності цієї важливої ознаки української державності, яка істотно вплинула на процес формування судових органів в Українській державі.